

ΙΣΤΟΡΙΑ
ΘΕΩΡΗΤΙΚΗΣ ΚΑΤΕΥΘΥΝΣΗΣ
2015
ΕΚΦΩΝΗΣΕΙΣ
ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

ΘΕΜΑ Α1

Να δώσετε το περιεχόμενο των ακόλουθων όρων:

- α. Ορεινοί
- β. Φεντερασιόν
- γ. Πατριαρχική Επιτροπή (1918).

Μονάδες 15

ΘΕΜΑ Α2

Να χαρακτηρίσετε τις προτάσεις που ακολουθούν, γράφοντας στο τετράδιό σας, δίπλα στο γράμμα που αντιστοιχεί στην κάθε πρόταση, τη λέξη **Σωστό**, αν η πρόταση είναι σωστή, ή **Λάθος**, αν η πρόταση είναι λανθασμένη:

- α. Το δικαίωμα του «συνέρχεσθαι» και «συνεταιρίζεσθαι» κατοχυρώνεται συνταγματικά το 1844.
- β. Ο Τρικούπης δεν αποδεχόταν το χωρισμό των εξουσιών και στόχευε στη συγκέντρωση και τον έλεγχο τους από το κόμμα.
- γ. Το Ελληνικό Τυπογραφείο της Τραπεζούντας συνέβαλε αποφασιστικά στην ανάπτυξη της εθνικής συνείδησης.
- δ. Με τον Οργανικό Νόμο του 1900 δόθηκε οριστική λύση στο Κρητικό ζήτημα.
- ε. Η συνθήκη φιλίας και συνεργασίας ανάμεσα στους Μπολσεβίκους και τον Κεμάλ (Μάρτιος 1921) λειτούργησε ως ταφόπετρα του ποντιακού ζητήματος.

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β1

Να αναφερθείτε:

- α. στο μεταναστευτικό ρεύμα Ελλήνων από τη Ρωσία, μετά τη συνθήκη του Βουκουρεστίου (μονάδες 5) και
- β. στο προσφυγικό ρεύμα Ελλήνων από τη Ρωσία, το διάστημα 1919–1921. (μονάδες 5)

Μονάδες 10

ΘΕΜΑ Β2

Να αναφερθείτε στην κατάσταση του εργατικού κινήματος στην Ελλάδα κατά τον 19^ο αιώνα.

Μονάδες 15

ΟΜΑΔΑ ΔΕΥΤΕΡΗ

ΘΕΜΑ Γ1

Με βάση τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα Α, Β και Γ που σας δίνονται:

- α. να αναφερθείτε στις ρυθμίσεις της Σύμβασης της Λοζάνης της 30ης Ιανουαρίου 1923 για την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας, (μονάδες 13)
- β. να εξηγήσετε πώς η υπογραφή της Σύμβασης της Λοζάνης συνδέεται με την πραγματικότητα που είχε διαμορφωθεί μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, καθώς και με τις βλέψεις των ηγετών των δύο κρατών. (μονάδες 12)

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Μια μέρα ήρθε στο Γκέλβερι Επιτροπή, από την Ελλάδα, όπως έλεγαν. Πήγαν μαζί τους και οι δικοί μας, για να κουβεντιάσουν για την Ανταλλαγή.

[...] Οι άνθρωποι της Επιτροπής ήρθαν και μας έγραψαν τα ονόματα και τις περιουσίες μας. Μας είπαν πως θα γίνει Ανταλλαγή, θα πάμε στην Ελλάδα. Μας σύστησαν να μην φοβόμαστε. Να πουλήσουμε ό,τι μπορούμε από την κινητή μας περιουσία, και τα υπόλοιπα να τα πάρουμε μαζί μας. Μας είπαν πως, αν υπάρχουν στο χωριό μας τουρκεμένοι, μπορούνε, αν θέλουν, να φύγουν κι αυτοί για την Ελλάδα.

Η Έξοδος, τ.Β', Μαρτυρίες από τις επαρχίες της κεντρικής και νότιας Μικρασίας (Επιμ. Γ. Μουρέλος), Αθήνα: Κέντρο Μικρασιατικών Σπουδών, 1982, σ. 9.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η ελληνική πλευρά [το 1923] επεδίωκε την ανταλλαγή των πληθυσμών. Ο Μουσταφά Κεμάλ συμμετείχε στον στενό πυρήνα των Νεότουρκων που κυβέρνησαν την Οθωμανική Αυτοκρατορία από το 1908 έως το τέλος του Α' Παγκοσμίου Πολέμου. Βασική πολιτική των Νεότουρκων αποτελούσε η εκδίωξη των μη μουσουλμανικών εθνοτήτων από το έδαφος της αυτοκρατορίας. Η έξοδος των Ελλήνων κατά τη Μικρασιατική Καταστροφή ήταν μη αναστρέψιμη. Η εκδίωξη των εναπομεινάντων Ελλήνων από την Τουρκία ήταν απλώς ζήτημα χρόνου. Σε μια τέτοια περίπτωση, η Ελλάδα δεν θα είχε τη διαπραγματευτική ικανότητα να απαιτήσει τη μετανάστευση των τουρκο-μουσουλμανικών πληθυσμών της Ελλάδος.

A. Μ. Συρίγος, *Ελληνοτουρκικές σχέσεις*, Αθήνα: Πατάκης 2014, σ. 53.

ΚΕΙΜΕΝΟ Γ

Και στο ζήτημα των μειονοτήτων, υπήρξε ανεπανάληπτος ο ορθολογισμός και ο ρεαλισμός της βενιζελικής πολιτικής—και του Βενιζέλου προσωπικά. Κατεξοχήν δείγμα αυτής της ορθολογικής και ρεαλιστικής προσέγγισης υπήρξε η πρόωμη προθυμία του Βενιζέλου να αποδεχθεί την ανταλλαγή πληθυσμών ως ριζική μέθοδο επίλυσης των σχετικών ζητημάτων, ήδη από το 1914 (με την Τουρκία).

[...] Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή, ο Βενιζέλος έσπευσε ανενδοίαστα να αναλάβει προσωπικά τη βαρύτερη ευθύνη της υποχρεωτικής ανταλλαγής των πληθυσμών (μολονότι προέβλεπε τότε ότι οι πρόσφυγες θα τον «αναθεματίσουν»). Στη συνέχεια ορθολογισμός και

ρεαλισμός χαρακτήρισαν την κοσμογονία της προσφυγικής αποκατάστασης μέχρι την τελευταία της λεπτομέρεια.

Γ. Θ. Μαυρογορδάτος, *Ιστορία της Ελλάδας του 20^{ου} αιώνα* (Επιμ. Χ. Χατζηιωσήφ), τ.Β2', Αθήνα: Βιβλιόραμα, 2003, σσ. 24-25.

ΘΕΜΑ Δ1

Αξιοποιώντας τις ιστορικές σας γνώσεις και αντλώντας στοιχεία από τα κείμενα Α και Β που σας δίνονται, να εκθέσετε και να εξηγήσετε τη διάσταση απόψεων μεταξύ του πρίγκιπα Γεωργίου και του Ελευθερίου Βενιζέλου, σχετικά με το ζήτημα της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα, στο πλαίσιο της πρώτης κυβέρνησης της Κρητικής Πολιτείας.

Μονάδες 25

ΚΕΙΜΕΝΟ Α

Ο Βενιζέλος υπέρ της σταδιακής πορείας προς την ενωτική λύση

Ο σύμβουλος της δικαιοσύνης¹ εισηγήθηκε εμπιστευτικά στον ύπατο αρμοστή² το καλοκαίρι ήδη του 1900 τη διπλωματική μεθόδευση της σταδιακής εξελίξεως προς την ενωτική λύση: η άμεση επίτευξη της ενώσεως ήταν αδύνατη· η παράταση όμως του καθεστώτος της αρμοστείας ανέστειλλε την εφαρμογή των μέτρων που θα επέτρεπαν τη βαθμιαία απαλλαγή της Μεγαλονήσου από τα δεσμά της διεθνούς εξαρτήσεως· έτσι επέβαλλε την άμεση υποταγή της στην απόφαση των Μεγάλων Δυνάμεων και την καθιστούσε έρμαιο των αντικρουόμενων ευρωπαϊκών συμφερόντων· αντίθετα, η ολοκλήρωση της αυτονομίας, σύμφωνη προς τις υποσχέσεις των Δυνάμεων και τις προβλέψεις του Συντάγματος, θα συντελούσε στην προαγωγή των εθνικών συμφερόντων στο εξωτερικό και την κατοχύρωση της αυτοδιοικήσεως στο εσωτερικό, ιδίως μετά τη διοργάνωση της πολιτοφυλακής από Έλληνες αξιωματικούς και την παράλληλη αποχώρηση των διεθνών στρατευμάτων.

[...] Η πρωτοβουλία του Ελευθερίου Βενιζέλου προκάλεσε την άμεση και αποφασιστική αντίδραση του πρίγκιπα Γεωργίου. Η εισηγήσή του προσέκρουε τόσο στη γενική αρχή της ουσιαστικής διαχειρίσεως των διπλωματικών θεμάτων, ιδίως μάλιστα του Κρητικού, από τη δυναστεία, όσο και στην ειδικότερη αντίληψη της τελευταίας αυτής γύρω από τη μεθόδευση του εθνικού αγώνα.

Ο ύπατος αρμοστής, φορέας των εντολών της Αυλής των Αθηνών, με τη συγκατάθεση πάντοτε και της ελληνικής κυβερνήσεως, απέκρουσε τη συμβιβαστική εξελικτική διαδικασία και επιδίωκε περισσότερο να καταστήσει αβάσταχτη την πίεση από τις εσωτερικές συνθήκες, με την ελπίδα να εκβιάσει την ταχύτερη, κατά το δυνατόν, συγκατάνευση των ευρωπαϊκών Δυνάμεων στην ενωτική λύση.

Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, Αθήνα: Εκδοτική Αθηνών, τ. ΙΔ', σ. 201.

ΚΕΙΜΕΝΟ Β

Η διάσταση ανάμεσα στον πρίγκιπα Γεώργιο και τον Ελευθέριο Βενιζέλο

Ο πρίγκιπας Γεώργιος, έχοντας την αντίληψη ότι η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Κρήτης ήταν αρμοδιότητα της ελληνικής μοναρχίας, ανέλαβε μόνος τη μεθόδευση της προσάρτησης της Μεγαλονήσου στη μητέρα πατρίδα χωρίς να συμβουλευτεί τους υπουργούς

¹ Ο Ελευθέριος Βενιζέλος

² Ο πρίγκιπας Γεώργιος

του για τις ενδεδειγμένες ενέργειες και διαπραγματεύσεις. Η πρωτοβουλία του είχε τη μορφή προσωπικών συζητήσεων με τον τσάρο της Ρωσίας και απευθείας διαπραγματεύσεων με τους υπουργούς Εξωτερικών της Ρωσίας, της Γαλλίας, της Αγγλίας και της Ιταλίας. Ο Βενιζέλος θεώρησε πρόωρες τις ενέργειες του ύπατου αρμοστή, κρίνοντας ότι η κρητική κυβέρνηση ήταν ασταθής και τα συνταγματικά θεμέλια ασαφή. Πίστευε και υποστήριξε την ανακήρυξη της Κρήτης σε ανεξάρτητο πριγκιπάτο ως τελευταίο στάδιο για τη νομότυπη πραγματοποίηση της ένωσής της με την Ελλάδα.

[...] Ο πρίγκιπας δεν ήταν ικανός να αντιληφθεί τη λεπτή διαφορά μεταξύ της δεσποτικής διακυβέρνησης με ξένη κηδεμονία και, από την άλλη μεριά, της πλήρους αυτονομίας χωρίς ξένες επεμβάσεις και με κυβερνήτη διορισμένο από την ελληνική κυβέρνηση, που υποστήριζε ο Βενιζέλος ως ασφαλέστερη μεθόδευση για την απώτερη επιτεύξη του ενωτικού σκοπού... Ο πρίγκιπας Γεώργιος είχε την πεποίθηση ότι οποιαδήποτε λύση του Κρητικού θα προερχόταν από τις Μεγάλες Δυνάμεις και, κατά τη γνώμη του, οι πολιτικοί παράγοντες της Κρήτης ήταν άσχετοι με το θέμα, αν όχι επιζήμιοι... Στάθηκε αδύνατο γι' αυτόν να αντιληφθεί τη σημασία της πολιτικής κινητοποίησης των ίδιων των Κρητικών, καθώς και την εύλογη απαίτησή τους να αποκτήσουν τον έλεγχο της τύχης τους μετά από αιώνες αγώνων κατά των Τούρκων κυριάρχων.

Λ. Μακράκης, *Ελευθέριος Βενιζέλος*, σσ. 397-403, στο *Αξιολόγηση των μαθητών της Γ' Τάξης του Ενιαίου Λυκείου στο μάθημα Θέματα Νεοελληνικής Ιστορίας, τ. Β', ΥΠΕΠΘ (Κ.Ε.Ε.)*, Αθήνα 2000, σσ. 315-316.

Όλα τα κείμενα αποδόθηκαν σε μονοτονικό διατηρήθηκε, όμως, η ορθογραφία τους.

ΑΠΑΝΤΗΣΕΙΣ ΟΜΑΔΑ ΠΡΩΤΗ

A1.

α. Η κατάσταση της καθυστέρησης στο εργατικό κίνημα κράτησε ως το τέλος των Βαλκανικών πολέμων. Η ενσωμάτωση της Θεσσαλονίκης στην Ελλάδα, μιας πόλης με σημαντικό -για τα μέτρα της περιοχής- βιομηχανικό υπόβαθρο και με κοσμοπολίτικο χαρακτήρα, αποτέλεσε σημείο αναφοράς για το εργατικό κίνημα. Η μεγάλη πολυεθνική εργατική οργάνωση της πόλης, η **Φεντερασιόν**, με πρωτεργάτες σοσιαλιστές από την ανοιχτή σε νέες ιδέες εβραϊκή κοινότητα της πόλης, αποτέλεσε σημαντικό δίαυλο για τη διάδοση σοσιαλιστικής και εργατικής ιδεολογίας στη χώρα.

β. Μέσα στην εθνοσυνέλευση που συστήθηκε μετά την αποχώρηση του Όθωνα (12 Οκτ. 1862) και τις εκλογές Νοεμβρίου 1862 συγκροτήθηκαν οι πυρήνες των δύο μεγάλων παρατάξεων, των πεδινών και των ορεινών, όπως ονομάστηκαν. Ειδικότερα, οι **ορεινοί** απαρτίστηκαν από διάφορες ομάδες (υπό τον Δ. Γρίβα και τον με κοινό στόχο την αντίσταση στην πολιτική των πεδινών. Βρήκαν υποστηρικτές μεταξύ των μικροκαλλιεργητών, των κτηνοτρόφων, των εμπόρων και των πλοιοκτητών. Ο λαός συμμετείχε ενεργά στη συγκρότηση της συγκεκριμένης παράταξης.

γ. Η επιστροφή των προσφύγων στη Μικρά Ασία ξεκίνησε τους τελευταίους μήνες του 1918 μετά τον τερματισμό του πολέμου για την Τουρκία. Τον Οκτώβριο του 1918 συστάθηκε στην Κωνσταντινούπολη **Πατριαρχική Επιτροπή**, με σκοπό την οργάνωση του επαναπατρισμού των εκτοπισμένων, με τη βοήθεια του Πατριαρχείου και της ελληνικής κυβέρνησης.

☞ Για την ολοκληρωμένη παρουσίαση του ορισμού είναι πιθανόν αποδεκτό να γραφεί το σύνολο της παραγράφου εφόσον ο **επαγαπατρισμός** που ανέλαβε η Πατριαρχική Επιτροπή συνδέεται με την **παλιννόστηση** που έγινε τμηματικά, με τη μέριμνα του Υπουργείου Περιθάλψεως. Συνακόλουθα επιτράπηκε αρχικά να επιστρέψουν οι ευπορότεροι και οι πρόσφυγες οι προερχόμενοι από ορισμένες μόνο περιοχές της Δυτικής Μικράς Ασίας. Οι περισσότεροι επέστρεψαν στις εστίες τους μετά την απόβαση του ελληνικού στρατού στη Σμύρνη, το Μάιο του 1919. Μέχρι το τέλος του 1920 η πλειονότητα των προσφύγων είχε επιστρέψει στη Μικρά Ασία και την Ανατολική Θράκη.

A2.

α → Λάθος

β → Λάθος

γ → Σωστό

δ → Λάθος

ε → Σωστό

B1.

α. Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου τον Αύγουστο του 1913, με την οποία τερματίζονταν οι Βαλκανικοί πόλεμοι έφθασε και το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα από τη Ρωσία. Έλληνες της περιοχής του Καυκάσου, με την αναγγελία της προσάρτησης της εύφορης Μακεδονίας, άρχισαν να μεταναστεύουν στην Ελλάδα, με την ελπίδα ότι θα τους παραχωρούσαν γη. Κάποιοι απ' αυτούς κατόρθωσαν να εγκατασταθούν στην Κεντρική Μακεδονία. Το μεταναστευτικό ρεύμα αναχαιτίστηκε με επέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης.

β. Την περίοδο 1919-1921, λόγω της Ρωσικής Επανάστασης και της κατάληψης ρωσικών επαρχιών από τους Τούρκους, μεγάλο μέρος των Ελλήνων της Ρωσίας κατέφυγε στα λιμάνια της Μαύρης Θάλασσας και από εκεί διαπεραιώθηκε στην Ελλάδα. Τους Έλληνες ακολούθησαν Αρμένιοι και Ρώσοι.

Σημείωση: [Για το πρώτο ζητούμενο θα μπορούσε ενδεχομένως να γραφεί το σύνολο της παραγράφου, εφόσον στο πρώτο τμήμα της δίνεται το πλήρες χρονικό πλαίσιο της εποχής των προσφυγικών μετακινήσεων μετά τη λήξη των Βαλκανικών πολέμων: Μετά την υπογραφή της συνθήκης του Βουκουρεστίου τον Αύγουστο του 1913, με την οποία τερματίζονταν οι Βαλκανικοί πόλεμοι, Έλληνες από τη Βουλγαρία, καθώς και από τη Δυτική Θράκη και το τμήμα της Ανατολικής Μακεδονίας, που είχαν κατακυρωθεί στη Βουλγαρία, καθώς και από περιοχές που είχαν παραχωρηθεί στη Σερβία, έφθασαν στην Ελλάδα. Την εποχή αυτή έφθασε και το πρώτο μεταναστευτικό ρεύμα από τη Ρωσία. Έλληνες της περιοχής του Καυκάσου, με την αναγγελία της προσάρτησης της εύφορης Μακεδονίας, άρχισαν να μεταναστεύουν στην Ελλάδα, με την ελπίδα ότι θα τους παραχωρούσαν γη. Κάποιοι απ' αυτούς κατόρθωσαν να εγκατασταθούν στην Κεντρική Μακεδονία. Το μεταναστευτικό ρεύμα αναχαιτίστηκε με επέμβαση της ελληνικής κυβέρνησης.]

B2.

Οι διαφορές του αγροτικού προβλήματος στην Ελλάδα, σε σχέση με γειτονικές ή άλλες ευρωπαϊκές χώρες, οφείλονταν στις ιστορικές ιδιομορφίες της ελληνικής ανάπτυξης. Το ίδιο ισχύει και για το εργατικό κίνημα. Στο τέλος του 19ου αιώνα συναντάμε στην Ελλάδα σοσιαλιστικές ομάδες και εργατικές ομαδοποιήσεις. Η πολιτική και κοινωνική τους επιρροή ήταν σαφώς μικρότερη από εκείνη που άσκησαν αντίστοιχα κινήματα σε βιομηχανικές χώρες της Δύσης αλλά και σε βαλκανικές (π.χ. Βουλγαρία). Η απουσία μεγάλων σύγχρονων βιομηχανικών μονάδων οδήγησε σ' αυτήν την καθυστέρηση από κοινού με άλλους παράγοντες. Στα μεγάλα δημόσια έργα της περιόδου, σημαντικό ποσοστό του εργατικού δυναμικού προερχόταν από το εξωτερικό (στη διάνοιξη της διώρυγας της Κορίνθου εργάστηκαν πολλοί Ιταλοί) ή ήταν πρόσκαιρης, βραχύχρονης απασχόλησης. Πιο σταθερό εργατικό δυναμικό δούλεψε στις μεταλλευτικές επιχειρήσεις, όπου και εκδηλώθηκαν οι πρώτες καθαρά εργατικές εξεγέρσεις (Λαύριο, 1896). Στον ιδεολογικό τομέα η επικράτηση της Μεγάλης Ιδέας εμποδίζει την ανάπτυξη και διάδοση ιδεολογιών με κοινωνικό και ταξικό περιεχόμενο.

Γ1.

α. Ο μικρασιατικός πόλεμος έληξε τον Αύγουστο του 1922 με ήττα και υποχώρηση του ελληνικού στρατού. Χιλιάδες πρόσφυγες, ακολουθώντας το στρατό, άρχισαν να φτάνουν στην Ελλάδα, οι οποίοι το φθινόπωρο του ίδιου έτους αριθμούσαν τους 900.000 (ανάμεσα τους και 50.000 Αρμένιοι)

Στις 24 Ιουλίου 1923 υπογράφηκε η Συνθήκη ειρήνης της Λοζάνης. Έξι μήνες πριν, στις 30 Ιανουαρίου 1923, είχε υπογραφεί η ελληνοτουρκική Σύμβαση, η οποία ρύθμιζε την ανταλλαγή των πληθυσμών μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας. Προβλεπόταν η υποχρεωτική ανταλλαγή μεταξύ των Ελλήνων ορθόδοξων κατοίκων της Τουρκίας και των Μουσουλμάνων κατοίκων της Ελλάδας. Επιπρόσθετα, σύμφωνα με τις πληροφορίες που αντλούμε από το πρώτο παράθεμα,

δικαίωμα μετακίνησης προς την Ελλάδα προβλεπόταν και για όσους είχαν εξισλαμιστεί (ή ανήκαν πιθανόν στους λεγόμενους κρυπτοχριστιανούς) («Μας είπαν ... κι αυτοί για την Ελλάδα»).

Η Σύμβαση θα ίσχυε τόσο γι' αυτούς που παρέμεναν στις εστίες τους, όσο και για εκείνους που είχαν ήδη καταφύγει στην ομόθρησκη χώρα. Στο κείμενο Α επιβεβαιώνεται πως αρμόδιοι της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής Πληθυσμών από την Ελλάδα, πιθανόν από τη Γενική Διεύθυνση Ανταλλαγής Πληθυσμών, κατέφθασαν στις επαρχίες της Καππαδοκίας και γενικότερα της κεντρικής και νότιας Μικράς Ασίας, όπου παρέμεναν περίπου 200.000 Έλληνες (συγκεκριμένα στο Γκέλβερι) και πληροφόρησαν τους αντιπροσώπους των Ελλήνων της περιοχής για την ανταλλαγή των πληθυσμών και τον αναγκαστικό τους εκπατρισμό τους προς την Ελλάδα («Μια μέρα ήρθε ... για να κουνεντιάσουν για την Ανταλλαγή» και «Μας είπαν πως θα γίνει Ανταλλαγή, θα πάμε στην Ελλάδα»).

Μάλιστα, η ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ των δύο κρατών ίσχυσε αναδρομικά για όλες τις μετακινήσεις που έγιναν από τη μέρα που κηρύχθηκε ο Α' Βαλκανικός πόλεμος (18 Οκτωβρίου 1912). Από την ανταλλαγή αυτή εξαιρέθηκαν οι Έλληνες ορθόδοξοι της Κωνσταντινούπολης, της Ίμβρου και της Τενέδου και οι Μουσουλμάνοι της Δυτικής Θράκης.

Οι ανταλλάξιμοι, σύμφωνα με τη σύμβαση ανταλλαγής, πρώτα από όλα, θα απέβαλαν την παλιά ιθαγένεια και θα αποκτούσαν την ιθαγένεια της χώρας στην οποία θα εγκαθίσταντο. Επίσης, είχαν δικαίωμα να μεταφέρουν την κινητή περιουσία τους. Μάλιστα, στην πρώτη πηγή αναφέρεται πως οι υπεύθυνοι της επιτροπής που έφθασε στο Γκέλβερι υπέδειξαν στους ανταλλάξιμους να πουλήσουν ό,τι μπορούσαν από την κινητή τους περιουσία και να πάρουν τα υπόλοιπα μαζί τους («Να πουλήσουμε ... μαζί μας»). Ακόμη, οι ανταλλάξιμοι είχαν δικαίωμα να πάρουν από το κράτος στο οποίο μετανάστευαν ως απόζημίωση περιουσία ίσης αξίας με την ακίνητη περιουσία που εγκατέλειπαν φεύγοντας. Προς επίρρωση των παραπάνω, στο πρώτο παράθεμα μαρτυρείται πως οι αρμόδιοι της Επιτροπής Ανταλλαγής προέβησαν σε απογραφή του ελληνοχριστιανικού πληθυσμού και των (ακίνητων) περιουσιακών του στοιχείων («Οι άνθρωποι ... περιουσίες μας»). Τέλος, οι ανταλλάξιμοι θα διευκολύνονταν στη μετακίνησή τους από τη Μικτή Επιτροπή Ανταλλαγής. Η μεταφορά των προσφύγων με τη φροντίδα της Μικτής Επιτροπής κάτω από συνθήκες ουσιαστικής ασφάλειας διαφαίνεται και από τις παραιτήσεις των αρμόδιων προς τους χριστιανούς του Γκέλβερι να μην αισθάνονται φόβο, σύμφωνα με το κείμενο Α («Μας σύστησαν να μην φοβόμαστε»).

Ανάμεσα στους όρους της Σύμβασης (άρθρο 11) προβλεπόταν και η ίδρυση της Μικτής Επιτροπής Ανταλλαγής με έδρα την Κωνσταντινούπολη. Την αποτελούσαν έντεκα μέλη (τέσσερις Έλληνες, τέσσερις Τούρκοι και τρία μέλη-πολίτες ουδέτερων κατά τον Α' Παγκόσμιο πόλεμο κρατών) με αρμοδιότητα τον καθορισμό του τρόπου μετανάστευσης των πληθυσμών και της εκτίμησης της ακίνητης περιουσίας των ανταλλάξιμων. Τα όσα μάλιστα διαδραματίστηκαν στο Γκέλβερι της Καππαδοκίας της πρώτης πηγής συνδέονται με τη δράση της.

Η σύμβαση της Λοζάνης για την ανταλλαγή πληθυσμών διέφερε από τις προηγούμενες. Καθιέρωνε για πρώτη φορά τη μαζική μετακίνηση πληθυσμών και είχε υποχρεωτικό χαρακτήρα, ενώ οι μέχρι τότε συμφωνίες προέβλεπαν εθελοντική μετανάστευση κατοίκων κάποιων επίμαχων περιοχών.

β. Όταν έγινε γνωστή η υπογραφή της Σύμβασης και οι όροι της, οι πρόσφυγες που βρίσκονταν στην Ελλάδα αντέδρασαν έντονα. Σε όλες τις πόλεις της Ελλάδας συγκρότησαν συλλογητήρια, διατρανώνοντας την απόφασή τους να εμποδίσουν την εφαρμογή της. Η πραγματικότητα όμως, όπως είχε διαμορφωθεί μετά την έξοδο χιλιάδων Ελλήνων από τις πατρογονικές εστίες τους και την άρνηση της Τουρκίας να δεχτεί την επιστροφή τους, ανάγκασε την ελληνική αντιπροσωπεία να συμφωνήσει. Σύμφωνα με το δεύτερο παράθεμα, από τη στιγμή που στην Τουρκία είχε επικρατήσει ο Μουσταφά Κεμάλ, η εκδίωξη των Ελλήνων που συνέχισαν να παραμένουν στο έδαφος της γειτονικής χώρας μετά την ήττα και υποχώρηση

του ελληνικού στρατού το 1922 ήταν αναπόφευκτη και η πραγματοποίησή της απλώς θέμα χρόνου. Ο Κεμάλ υπήρξε από τα βασικά στελέχη του κόμματος των Νεοτούρκων, βασική πολιτική των οποίων υπήρξε από το 1908 έως το 1918, διάστημα κατά το οποίο κατείχαν την εξουσία, η εκκαθάριση του μη μουσουλμανικού στοιχείου από τα εδάφη της άλλοτε Οθωμανικής Αυτοκρατορίας («Ο Μουσταφά Κεμάλ ... ζήτημα χρόνου»).

Εξάλλου, η υπογραφή της Σύμβασης υποβοηθούσε τις βλέψεις των ηγετών των δύο χωρών (Βενιζέλου και Κεμάλ) για τη διασφάλιση και αναγνώριση των συνόρων τους, την επίτευξη ομοιογένειας και την απρόσκοπτη ενασχόληση με την εσωτερική μεταρρύθμιση και ανάπτυξη. Σύμφωνα ήταν και η Κοινωνία των Εθνών. **Ο Α. Σύντος υποστηρίζει πως η ελληνική πλευρά επιδίωκε την ανταλλαγή πληθυσμών κατά τη διάρκεια των διαπραγματεύσεων στη Λοζάνη το 1923, επειδή φοβόταν ότι σε περίπτωση μελλοντικής απομάκρυνσης του εναπομείναντος ελληνικού στοιχείου από την Τουρκία, η ελληνική πλευρά δεν θα διέθετε ανάλογη διαπραγματευτική δυνατότητα ώστε να απαιτήσει με τη σειρά της τη μετανάστευση των τουρκο-μουσουλμανικών πληθυσμών της χώρας («Η ελληνική πλευρά ... των πληθυσμών» και «Σε μια τέτοια περίπτωση ... της Ελλάδος»).** **Επιπρόσθετα, ο Μαυρογορδάτος εξάγει στο τρίτο παράθεμα την πραγματιστική προσέγγιση του ζητήματος των μειονοτήτων εκ μέρους του Βενιζέλου και επισημαίνει την επιθυμία του να λυθούν οι διαφορές μεταξύ Ελλάδας και Τουρκίας βάσει ενός σχεδίου ανταλλαγής πληθυσμών ήδη από το 1914 («Και στο ζήτημα ... με την Τουρκία»).** **[Προαιρετικά:** Είναι γνωστό, άλλωστε, πως μετά την εκδίωξη των Ελλήνων της Ανατολικής Θράκης και των παραλίων της δυτικής Μικράς Ασίας, ιδρύθηκε τον Ιούνιο του 1914, έπειτα από την ανάληψη διπλωματικών ενεργειών εκ μέρους της ελληνικής κυβέρνησης, μια Μικτή Επιτροπή που θα ρύθμιζε τα σχετικά με μια εθελούσια ανταλλαγή πληθυσμών μεταξύ Ελλήνων ορθοδόξων της Τουρκίας και Μουσουλμάνων της Ελλάδας. Η επιτροπή αυτή όμως δεν λειτούργησε, λόγω της εισόδου της Τουρκίας στον Α΄ Παγκόσμιο Πόλεμο τον Οκτώβριο του 1914. **Μάλιστα, σύμφωνα με τον παραπάνω συγγραφέα, ο Βενιζέλος ανέλαβε προσωπικά, χωρίς να υπολογίσει το βαρύτατο πολιτικό κόστος, την ευθύνη της υποχρεωτικής ανταλλαγής πληθυσμών («Μετά τη Μικρασιατική Καταστροφή ... θα τον «αναθεματίσουν»).**

Οι πρόσφυγες έμειναν με την πικρία ότι το δίκαιο και τα συμφέροντά τους θυσιάστηκαν στο βωμό των συμφερόντων του ελληνικού κράτους. **Προς επίρρωση των παραπάνω ο Μαυρογορδάτος αναφέρει πως η ίδια ορθολογιστική και ρεαλιστική προσέγγιση υιοθετήθηκε σε όλα τα στάδια και τις λεπτομέρειες της προσφυγικής αποκατάστασης («Στη συνέχεια ορθολογισμός ... την τελευταία της λεπτομέρεια»).**

Επιλογικά, η άφιξη, η αποκατάσταση και η αφομοίωση των προσφύγων ήταν, κατά γενική ομολογία, το σημαντικότερο επίτευγμα του νέου ελληνικού κράτους που καθόρισε τη μετέπειτα πορεία και ταυτότητα του νεοελληνικού έθνους.

Δ1.

Το θετικό και αισιόδοξο κλίμα των δύο πρώτων ετών της λειτουργίας του νέου καθεστώτος της Κρητικής Πολιτείας άρχισαν να σκιάζουν απειλητικά σύννεφα, τα οποία επρόκειτο να δημιουργήσουν λίγο αργότερα σοβαρή εσωτερική κρίση. **Πράγματι, στο κείμενο της πρώτης πηγής καταγράφεται το καλοκαίρι του 1900 ως χρονική αφετηρία των εσωτερικών δυσχερειών που θα ανακύψουν στην Κρήτη.** Το Σύνταγμα της Κρητικής Πολιτείας ήταν υπερβολικά συντηρητικό και παραχωρούσε στον Ηγεμόνα, όπως ονομάστηκε ο Ύπατος Αρμοστής, υπερεξουσίες, που εύκολα μπορούσαν να τον οδηγήσουν σε δεσποτική συμπεριφορά. **Η ασαφής συνταγματική θεμελίωση και η δεσποτική διακυβέρνηση – σύμφωνα με τις εκτιμήσεις του Ελ. Βενιζέλου - καταγράφονται στο δεύτερο παράθεμα.** Επιπλέον, η ασάφεια στον ακριβή καθορισμό αρμοδιοτήτων δημιουργούσε τριβές και προσωπικές αντιπαραθέσεις στο έργο της διοίκησης.

Οι τοπικοί παράγοντες της Κρήτης, που πολέμησαν για την ελευθερία του νησιού και στήριζαν με ενθουσιασμό τον Πρίγκιπα, έβλεπαν τώρα με δυσφορία και πικρία να παραγκωνίζονται και να διορίζονται σε καίριες θέσεις Αθηναίοι σύμβουλοι του Γεωργίου, που αγνοούσαν τα κρητικά πράγματα και την ψυχολογία των Κρητών. Τον γενικότερο παραγκωνισμό των Κρητών από τις δημόσιες θέσεις και τη διοίκηση επισημαίνει το δεύτερο παράθεμα, στο οποίο μάλιστα σημειώνεται η αδιαφορία του Αρμοστή για τους πολιτικούς παράγοντες της Κρήτης και η απαξίωση του απέναντι στους αγώνες και τις θυσίες που αυτοί κατέβαλαν κατά της Τουρκικής κυριαρχίας. (Ο πρίγκιπας Γεώργιος ... κυρίαρχων).

Αλλά το πιο σημαντικό ήταν η διαχείριση του εθνικού ζητήματος της ένωσης της Κρήτης με την Ελλάδα. Στο ουσιώδες αυτό ζήτημα παρατηρήθηκε εξαρχής διάσταση απόψεων μεταξύ του Γεωργίου και του Ελευθερίου Βενιζέλου. Ο Γεώργιος πίστευε ότι η λύση του εθνικού ζητήματος θα ωριμάζε με συνεχείς παραστάσεις και υπομνήματα προς τις Μεγάλες Δυνάμεις. Στο κείμενο της πρώτης πηγής αναφέρεται σχετικά ότι ο Γεώργιος επιδίωκε να εκμεταλλευθεί τις πιέσεις που θα δημιουργούσαν οι εσωτερικές συνθήκες στην Κρήτη και να αποσπάσει από τις Δυνάμεις εκβιαστικά τη συγκατάθεσή τους στην άμεση ένωση Κρήτης- Ελλάδας. (Ο ύπατος αρμοστής ... ενωτική λύση). Η δεύτερη πηγή, μάλιστα, προσδιορίζει τους όρους «παραστάσεις και υπομνήματα» διευκρινίζοντας ότι η διπλωματική γραμμή του Γεωργίου περιλάμβανε προσωπικές συναντήσεις με τον τσάρο της Ρωσίας και διαπραγματεύσεις με τους Υπουργούς εξωτερικών των Προστατίδων Δυνάμεων, Ρωσίας, Αγγλίας, Γαλλίας, Ιταλίας. (Η πρωτοβουλία του ... και της Γαλλίας). Το πρώτο παράθεμα εξηγεί τις επιλογές και τη τακτική του Υπατου Αρμοστή ως απότοκο της παγιωμένης αντίληψης που επικρατούσε για την αποκλειστική άσκηση της εξωτερικής πολιτικής γενικά της Ελλάδας και ειδικά της Κρήτης από την «Αυλή των Αθηνών» με τη συναίνεση και της ελληνικής κυβέρνησης. (Η πρωτοβουλία ... εθνικού αγώνα). Επιπρόσθετα η συγγραφέας Δ. Μακράκη του δεύτερου παραθέματος σημειώνει ότι ο Γεώργιος θεωρούσε την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Κρήτης «αρμοδιότητα της ελληνικής μοναρχίας» εξοβελίζοντας το υπουργικό συμβούλιο της Κρήτης από τις διπλωματικές διεργασίες. (Ο πρίγκιπας Γεώργιος ... διαπραγματεύσεις)

Ο Βενιζέλος, αντίθετα, επέκρινε τις ενέργειες του ύπατου Αρμοστή ως πρόωρες (2^η πηγή) και βλέποντας τα πράγματα πρακτικότερα και ρεαλιστικότερα, θεωρούσε ότι η λύση έπρεπε να είναι σταδιακή, με βαθμιαίες κατακτήσεις. Ως πρώτη μάλιστα κατάκτηση θεωρούσε την απομάκρυνση των ξένων στρατευμάτων από τις κρητικές πόλεις και την αντικατάστασή τους από ντόπια πολιτοφυλακή, με Έλληνες αξιωματικούς. Ανάλογες πληροφορίες για τη «μεθόδευση της σταδιακής λύσης» καταγράφονται στο πρώτο ιστορικό παράθεμα. Ο Ελ. Βενιζέλος είχε συνειδητοποιήσει ότι η παράταση του καθεστώτος της αυτονομίας αποτελούσε βασική τροχοπέδη στην άμεση υλοποίηση της ένωσης Κρήτης - Ελλάδας. Η διοίκηση της Κρήτης από εντολοδόχο των Προστατίδων Δυνάμεων και η παρουσία των ξένων στρατευμάτων στις Κρητικές πόλεις παρέτεινε τη διεθνή εξάρτηση και την κηδεμονία της Μεγαλονήσου από τις αποφάσεις των Μ. Δυνάμεων. (Ο σύμβουλος της δικαιοσύνης ... εξαρτήσεως). Επιπλέον δυσχέρειες που συσκότιζαν το ενωτικό ζήτημα - σύμφωνα με το δεύτερο παράθεμα - οφείλονταν στα σαθρά ερείσματα της κρητικής κυβέρνησης και στα ασαφή συνταγματικά θεμέλια (όπως ήδη προαναφέρθηκε).

Παράλληλα, σύμφωνα με το πρώτο κείμενο από την Ιστορία του Ελληνικού Έθνους, οι αντιγνώμιες των Ευρωπαίων και τα αντικρουόμενα συμφέροντά τους επηρέαζαν την πορεία των κρητικών πραγμάτων δυσχεραίνοντας τις όποιες ενωτικές προσπάθειες. Λαμβάνοντας υπόψη του ο Βενιζέλος το γενικότερο πλέγμα της διεθνούς ισορροπίας που διακυβεύοταν στην Κρήτη πρότεινε (καλοκαίρι του 1900) με την ιδιότητα του Συμβούλου επί της δικαιοσύνης μια σειρά μέτρων που θα αποσπούσαν την Κρήτη από τον έλεγχο των Δυνάμεων ολοκληρώνοντας την αυτονομία (πρόβλεψη Συντάγματος - υπόσχεση Δυνάμεων) και θα καθιστούσαν τους Κρήτες «κύριους του οίκου τους». Συνακόλουθα, θα ήταν εφικτή η

απρόσκοπτη εσωτερική αυτοδιοίκηση και η διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής του νησιού με αποκλειστικό γνώμονα την «προαγωγή των εθνικών συμφερόντων» των Κρητών. Βασική προϋπόθεση για τη συγκεκριμένη διπλωματική τακτική έθεσε ο Βενιζέλος την οργάνωση της πολιτοφυλακής στην Κρήτη από Έλληνες αξιωματικούς και την παράλληλη εκκένωση του νησιού από τα ξένα στρατεύματα. (Επέβαλε την άμεση υποταγή ... διεθνών στρατευμάτων). Αυτή η τακτική των σταδιακών κατακτήσεων – σύμφωνα με τη δεύτερη πηγή – θα κορυφωνόταν με την ανακήρυξη της Κρήτης σε ανεξάρτητο πριγκιπάτο, γεγονός που θα επέτρεπε τη νομότυπη ένωση του νησιού με την Ελλάδα. (Πίστευε και υποστήριξε ... Ελλάδα).

Η αντίδραση του Πρίγκιπα στις προτάσεις του Βενιζέλου, όπως σημειώνει το πρώτο παράθεμα, ήταν αρνητική για δύο λόγους. Αφενός διότι ο Βενιζέλος διαφωνούσε με τη διπλωματική τακτική και τις μεθοδεύσεις που εξέφανε η δυναστεία στην Ελλάδα (Η πρωτοβουλία ...εθνικού αγώνα)· αφετέρου διότι παρενέβαινε σε θέματα για τα οποία θεωρούνταν αναρμόδιος, καθώς στο δεύτερο παράθεμα η άσκηση της εξωτερικής πολιτικής της Κρήτης χαρακτηρίζεται αρμοδιότητα της «ελληνικής μοναρχίας». Εξάλλου, ο Γεώργιος αδυνατούσε να κατανοήσει ότι ασφαλέστερη τακτική για την επίτευξη της ένωσης ήταν η πλήρης αυτονομία του νησιού, χωρίς τις ξένες παρεμβάσεις που υπέθαλπε η παρουσία των ξένων στρατευμάτων, και η διοίκηση της Κρήτης όχι από εντολοδόχο των Δυνάμεων αλλά από κυβερνήτη διορισμένο από την ελληνική κυβέρνηση. (Ο πρίγκιπας δεν ήταν ικανός ... ενωτικό σκοπού).

Η διάσταση των απόψεων στο πολιτικό ζήτημα, όπως περιγράφηκε, δεν άργησε να λάβει τη μορφή προσωπικής αντιπαράθεσης. Ο Βενιζέλος είχε καταστήσει σαφές ότι δεν αναγνωρίζει στον Πρίγκιπα το δικαίωμα να διαχειρίζεται προσωπικώς το εθνικό ζήτημα της Κρήτης: «Ως ένας εκ των τριακοσίων χιλιάδων Κρητών, δεν σας εκχωρώ το δικαίωμά μου, ώστε μόνος σεις να ρυθμίζετε αυτοβούλως την εθνικήν πολιτικήν του τόπου μου!». Ανάλογες πληροφορίες για τη δεσποτική νοοτροπία και τον αποκλεισμό των Κρητών από την άσκηση της εξωτερικής πολιτικής καταγράφονται στο δεύτερο παράθεμα. Επισημαίνεται ότι ο Γεώργιος ανέλαβε μόνος του την επίλυση του Κρητικού ζητήματος και απέκλεισε εσκεμμένα τους Υπουργούς του από τη χάραξη της εξωτερικής πολιτικής της Μεγαλονήσου. Η συγγραφέας Α. Μακράκη εκτιμά ότι η στάση του Γεωργίου ήταν αποτέλεσμα της αρνητικής του εκτίμησης για τους πολιτικούς παράγοντες της Κρήτης, τους οποίους, μάλιστα, έκρινε αρνητικά ως «άσχετους και επιζήμιους». Αντίστροφα, ο Βενιζέλος εκπροσωπώντας την πολιτική κινητοποίηση των ίδιων των Κρητών δεν αποδεχόταν τον παραγκωνισμό που επέβαλε ο Αρμοστής και είχε εύλογη την απαίτηση της συμμετοχής στη διαχείριση της εξωτερικής πολιτικής του νησιού, καθόσον μάλιστα αυτή νομιμοποιούνταν από τους μακραίωνους αγώνες για απελευθέρωση από τον τουρκικό ζυγό. (Ο πρίγκιπας Γεώργιος ... Τούρκων κυριάρχων).

Μέσα σ' αυτό το κλίμα κακοί σύμβουλοι του Γεωργίου διοχέτευαν χαλκευμένα και συκοφαντικά κείμενα στις αθηναϊκές εφημερίδες εναντίον του Ελευθερίου Βενιζέλου, γεγονός που δημιούργησε βαρύ κλίμα διχασμού. Η κρίση κορυφώθηκε στις 18 Μαρτίου 1901, όταν ο Γεώργιος απέλυσε τον Βενιζέλο από το αξίωμα του υπουργού.